

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

INFORMATION AS THE MAIN OBJECT OF INFORMATIONAL LEGAL RELATIONS

Тугарова О.К., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом
Національна академія Служби безпеки України

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем інформаційного права щодо питання характеристики інформації як об'єкту інформаційних правовідносин. У роботі досліджується юридична природа інформації як основного об'єкту правовідносин в інформаційній сфері та характеризуються її правові властивості. На підставі проведеного аналізу наукової літератури та нормативних приписів чинного у роботі розкривається сутність властивостей інформації та визначаються критерії її класифікації. Доводиться, що в правовому полі найбільш важливими ознаками інформації є її зміст і форма, режим доступу (правовий режим інформації), ступінь повноти і достовірності інформації. Зауважується, що зазначені ознаки можуть виступати критеріями класифікації інформації, сприяють з'ясуванню юридичної природи інформації і забезпечують системний підхід до такого вивчення.

У роботі розкривається співвідношення понять «відомості», «данні» й «інформація». Зазначається, що і відомості, і данні, що циркулюють у правовій площині, повинні мати законодавчо визначену форму закріплення: матеріальну або електронну. Зауважується, що текстова, аудіо або відео форми закріплення відомостей або даних можуть досліджуватися в процесі за умови їх процедурного закріплення на відповідному матеріальному носії або в електронному вигляді.

У статті проаналізовано окремі положення вітчизняного законодавства, якими встановлено підстави юридичної відповідальності за поширення неповної і недостовірної інформації. Зауважено, що подальші наукові дослідження щодо визначення ступеню повноти і достовірності інформації мають стати одним із пріоритетних завдань вітчизняної науки з метою правильного визначення меж правомірності поведінки суб'єкта правовідносин, а також здійснення юридичної кваліфікації дій конкретної особи.

Ключові слова: інформація, відомості, дані, правові властивості інформації, критерії класифікації інформації, зміст і форма інформації, режим доступу, повнота і достовірність інформації.

The article is devoted to highlighting one of the current problems of information law regarding the issue of characterizing information as an object of informational legal relations. The work examines the legal nature of information as the legal relations main object in the information sphere and characterizes its legal properties. On the basis of the analysis of the scientific literature and the current normative prescriptions, the work reveals the information properties essence and determines the criteria for its classification. It is proven that in the legal field, the most important features of information are its content as well as form, the mode of access (legal information regime), the degree of completeness and reliability of information. It is noted that the specified features can act as criteria for the information classification, contribute to clarifying the legal nature of information and provide a systematic approach to such a study.

The work reveals the relationship between the concepts of "knowledge", "data" and "information". It is noted that both information and data circulating in the legal sphere must have a legally defined form of their fixation: material or electronic. It is noted that text, audio whether video recording information forms or some data can be examined in the process, provided that they are procedurally recorded on a suitable physical medium whether in electronic form.

The article analyzes individual provisions of domestic legislation, which establish the grounds for legal responsibility for the dissemination of incomplete and inaccurate information. It was noted that further scientific research on determining the degree of completeness and reliability of information should become one of the priority tasks of domestic science in order to correctly determine the limits of the legal relations subject behavior legality, as well as the implementation of the legal qualification of the actions of a specific person.

Key words: information, intelligence, data, legal properties of information, information classification criteria, content and form of information, mode of access, completeness and reliability of information.

Категорія інформації як об'єкта інформаційних правовідносин є однією з дискусійних в науці інформаційного права. Особливістю її складності її розуміння зумовлена виникненням і стрімким розвитком нових видів суспільних процесів у сфері обігу інформації, а також наявністю різних наукових підходів у визначенні її змістовного наповнення як об'єкта інформаційних правовідносин. Одні науковці обґрунтовують наявність єдиного об'єкта для всіх інформаційних правовідносин – інформації [7, с. 23], інші – відносять до об'єктів інформаційних правовідносин похідні від інформації категорії: інформаційні ресурси, продукти і послуги [1, с. 63; 4, с. 80]; треті – в якості об'єктів інформаційних правовідносин розглядають відносини у сфері виробництва, передачі, поширення, пошуку та отримання інформації, застосування інформаційних технологій, а також захисту інформації [2, с. 15]. Не вдаючись до наукової полеміки, слід зазначити, що чинне законодавство містить чітке визначення об'єкту інформаційних правовідносин: відповідно до Закону України «Про інформацію», *об'єктом інформаційних відносин є інформація* (ч. 2 ст. 4 Закону). Ґрунтуючись на законодавчому визначенні об'єкта інформаційних відносин метою даної статті є розкриття юридичної природи та правових властивостей інформації як об'єкта інформаційних правовідносин.

Етимологічно слово «інформація» походить від лат. *informātiō* – «роз'яснення» і дослівно означає: 1) повідо-

влення про якусь подію, чиюсь діяльність і т.ін.; 2) відомості про навколишній світ, процеси та події, які в ньому відбуваються тощо [9, с. 368]. Сучасні довідково-енциклопедичні джерела вказують, що слово «інформація» в написанні «*informaciōn*» вперше з'явилося в англійській мові у 1387 році, а сучасного вигляду це слово набуло у XVI столітті в написанні «*information*». До української мови слово «інформація» надійшло з Польщі (*informacja*) у значенні «відомості про когось або щось». До середини XX століття словом «інформація» позначалися лише повідомлення, що передавалися людиною за допомогою знаків, а здатність їх передавати визнавалася характерною і винятковою рисою людини. Проте, з розвитком науки і техніки поняття інформації стало застосовуватися і для характеристики обмінних процесів сигналами у природі (сигнальна передача звуків у тварин, передача генетичних даних у клітинах рослин тощо), а також у світі автоматизованих засобів.

У сучасній науці термін «інформація» є одним з найуживаніших слів. За різними підрахунками цей термін нараховує близько 400 визначень. І хоча інформація є загальнонауковим поняттям, воно має різне змістовне наповнення у різних галузях людської діяльності. Так, у філософії інформацією називають ознаку матерії, що відображає її властивості і кількість шляхом взаємодії; у фізиці – це узагальнюючий термін понять «сигнал» і «повідомлення», що

є одиницями виміру обсягу інформації; у біології інформацію пов'язують з об'єктами різної фізичної природи (ДНК), які розглядаються як знаки біологічних алфавітів. У науковій літературі існують й інші визначення поняття «інформація»: під інформацією розуміють новини, факти, знання, отримані в результаті пошуку, вивчення, спілкування; відомості про об'єкти і явища навколишнього світу, їх властивості тощо.

Власне змістовне розуміння має «інформація» і в юриспруденції. Вперше правове визначення поняття інформації було закріплено в Законі України «Про інформацію» 1992 року: інформацією визнавалися документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Внесення змін до Закону у 2011 році суттєво спростило легальне визначення поняття інформації: інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст.1 Закону).

Законодавча «простота» визначення поняття інформації стала каталізатором наукової активності у формуванні змісту означеної категорії. У науковій літературі сформувалися основні ознаки інформації як правової категорії, а саме:

1. *Нематеріальний характер інформації.* Інформація, на відміну від предметів і речей матеріального світу, є певною субстанцією, яка не має фізичної форми. Отже, цінність інформації безпосередньо залежить від її змісту, а не форми закріплення.

2. *Фізична невідчужуваність інформації,* яка заснована на тому, що знання не можуть бути відокремлені від людини як її творця. Ця вимога сформулювала правило: разом з відчуженням інформації від одної особи до іншої і юридичного закріплення цього факту має відбуватися передача всіх прав на використання інформації.

3. *Відокремленість інформації* характеризує інформацію як об'єкт, що знаходить свій вираз у вигляді символів, звуків, цифр тощо. Завдяки цьому інформація може відокремлена від її творця і існувати незалежно від нього. Ця ознака створює можливість передачі інформації від одного суб'єкта до іншого.

4. *Власність інформаційної речі* (інформаційного об'єкта). Право на інформацію і право власності на матеріальний носій інформації є різними правами і не залежать одне від одного. Звідси випливає правило: відчуження матеріального носія не означає відчуження права на інформацію і навпаки.

5. *Тиражованість інформації* створює можливість розповсюдження інформації без зміни її змісту. Одна й та ж інформація може водночас належати необмеженому колу осіб, тому необхідно юридично закріплювати обсяг прав з використання інформації кожної особи, яка має доступ до конкретних відомостей або даних.

6. *Екземплярність інформації* дозволяє вести облік інформації через облік носіїв, що містять інформацію. Завдяки цій ознаці стає можливим забезпечувати механізм реєстрації інформації, виконувати умови обігу інформації з обмеженим доступом [6; 10, с. 24-26].

Законодавче визначення поняття інформації дало змогу виділити ще одну властивість інформації як правової категорії: інформація в праві завжди має власний зміст і відповідну форму виразу або закріплення. При цьому і зміст, і форма інформації становлять єдине ціле і не можуть розглядатися як самостійні і незалежні сутності інформації. *Зміст інформації* відображає її внутрішню сутність і визначає для яких цілей інформація буде використовуватися; *форма* – є зовнішнім виразом інформації і вказує на спосіб її закріплення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію» зміст інформації утворюють будь-які відомості та/або дані. *Відомості* – це уявлення, які виникають у суб'єкта

в результаті сприйняття та аналізу даних. Натомість *дані* – це сукупність символів (цифри, звуки, графіки, малюнки тощо), які поза контекстом практично нічого не значать для людини. Вони фіксуються на певному носії у формі, придатній для постійного зберігання, передачі та обробки. І відомості, і дані створюють підґрунтя для формування інформації, оскільки є вихідним матеріалом для їх подальшої обробки, у той час, як інформація є результатом такого процесу і несе певне змістовне навантаження.

Відомості та/або дані, що циркулюють у правовій площині, повинні мати чітку форму закріплення: матеріальний носій або електронний вигляд (ст.1 Закону України «Про інформацію»). Зазначений перелік є вичерпним і не передбачає таких форм фіксації як усна, текстова, графічна, аудіо або відео тощо. Звичайно, зазначені форми закріплення відомостей або даних фігурують в праві, але досліджуються вони за умови їх процедурного закріплення на відповідному матеріальному носії або в електронному вигляді (паперовий або електронний документ; файл, що містить цифрову інформацію тощо).

Істотні властивості інформації можуть слугувати підставами її класифікації, адже класифікація (лат. classis – розряд, facio – роблю) означає багатоступеневий, розгалужений поділ предмета на роди, види, підвиди за специфічними ознаками, властивостями. Такі ознаки є підставами, або критеріями класифікації і виступають гарантією побудови виключної та вичерпної системи розподілу предметів, явищ або понять [9, с. 399]. Звернення до науково-обґрунтованої класифікації не лише сприяє з'ясуванню природи інформації, яка циркулює в правовій сфері, а й забезпечує системний підхід до такого вивчення. Оскільки зміст і форма є характерними властивостями інформації, вони лежать в основі її класифікації.

За змістом інформація поділяється на інформацію:

– про фізичну особу, зміст якої утворюють відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;

– довідково-енциклопедичного характеру, сутність якої складають систематизовані, документовані, публічно оголошені або іншим чином поширені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище;

– про стан довкілля (екологічна інформація) – відомості та/або дані про: стан складових довкілля та його компоненти; стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля;

– про товар (роботу, послугу) – відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги);

– науково-технічна інформація – будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді;

– податкова інформація – сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності і необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України;

– правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо;

– статистична інформація – документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства;

– соціологічна інформація – будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо;

– інші види інформації (ст.ст. 10-19 Закону України «Про інформацію»);

За формою закріплення можна виділити:

– інформацію, закріплену на матеріальних носіях (паперові, флеш-накопичувач);

– інформацію, яка відображена в електронному вигляді (електронний документ, файл тощо).

Важливою ознакою інформації, що циркулює в правовому полі, є режим доступу, під яким розуміється передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації, що має на меті забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів інформаційних правовідносин. За своїм значенням режим доступу є однією з головних юридичних характеристик інформації, адже ним, як справедливо зауважується у науковій літературі, визначаються конкретні групи правових норм, що застосовуються до тієї чи іншої інформації [5, с. 279]. Отже, держава, встановлюючи режим інформації, по суті, з його допомогою створює умови для забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства і самої держави [8, с. 46].

Слід зауважити, що режим доступу, як критерій класифікації інформації, може охоплювати лише той масив інформації, яка в чинному законодавстві визначається як публічна, тобто офіційна. Такою (публічною) інформацією, відповідно до ст.1 Закону України «Про доступ до публічної інформації», є відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. Неофіційна інформація, яка утворюється поза межами повноважень розпорядників інформації, не має юридичного значення і, відповідно, не призводить до юридичних наслідків.

Отже, за режимом доступу інформація поділяється на:

– відкриту інформацію;

– інформацію з обмеженим доступом (конфіденційна, службова та таємна інформація) (ст.20 Закону України «Про інформацію»).

Кожен з цих видів інформації характеризується власним правовим режимом, що охоплює наступні складові:

– законодавчо визначене коло розпорядників інформації та суб'єктів, які зацікавлені в її отриманні;

– об'єкт інформаційних правовідносин (інформація);

– особливі вимоги та правила доступу до інформації, встановлений або санкціонований державою порядок її обігу, що має загальнообов'язкову силу;

– система правил, що поєднує в собі заборони і зобов'язання, пільги і дозволи.

– наявність визначеного державою методу правового регулювання інформаційних відносин;

– гарантований державою механізм захисту права на інформацію [8, с. 46].

Характеризуючи інформацію як об'єкт правовідносин, необхідно виділити ще одну її важливу ознаку, яка використовується при визначенні правомірності дій суб'єктів правовідносин: це – повнота інформації. По суті, повнота є ознакою інформації, яка характеризує ступінь достатності отриманого обсягу даних та/або відомостей для задоволення конкретної інформаційної потреби особи. Відповідно за ознакою повноти інформація може бути класифікована на повну і неповну.

Чинне законодавство використовує термін «неповна інформація» в різних сферах правового регулювання. Так, норми Цивільного кодексу України закріплюють право медичного працівника надати неповну інформацію

про стан здоров'я фізичної особи (ст. 285 ЦКУ), Господарський кодекс України визнає поширення неповних відомостей однією з підстав дискредитації суб'єкта господарювання (ст. 34 ГКУ). Більш того, дії, що знаходять свій вираз у наданні неповної інформації можуть слугувати підставами виникнення та настання юридичної відповідальності. Так, ст.188¹⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення визнає адміністративним правопорушенням надання неповної інформації на запит народного депутата України, Рахункової палати, члена Рахункової палати, а нормативні приписи ст. 220² Кримінального кодексу України внесення у звітність фінансової установи завідомо неповних відомостей визнають однією з форм приховування неплатоспроможності фінансової установи і т.ін.

Отже, чинне вітчизняне законодавство, не розкриваючи конкретних кількісних показників, активно застосовує критерій повноти інформації для визначення меж правомірності поведінки суб'єкта правовідносин, а також здійснення юридичної кваліфікації дій конкретної особи.

Аналіз чинного законодавства України дозволяє виділити ще одну ознаку інформації, яка може стати критерієм її класифікації – ступінь її правдивості інформації. Якщо достовірність інформації є властивістю, яка відображає її якісні характеристики, повнота інформації є проявом її кількісного показника. За таким критерієм інформацію в праві можна класифікувати на достовірну і недостовірну.

У наукових джерелах достовірність розглядають як властивість інформації, що забезпечує правильність сприйняття людиною відомостей або даних, ймовірність відсутності помилок та відповідність об'єктивній дійсності. У такому значенні вітчизняне процесуальне законодавство трактує поняття достовірних доказів: як доказів, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи (ст. 79 ЦПК України); як доказів, які були створені (отримані) за відсутності впливу, спрямованого на формування хибного уявлення про обставини справи, які мають значення для справи (ст. 78 ГПК України). Відповідно, недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) [3, с. 1].

Норми матеріального права встановлюють заборону на поширення недостовірної інформації і формулюють підстави юридичної відповідальності за такі дії: наприклад, ст. 41 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства про працю, що виступає у формі надання документів, що містять недостовірні дані; ст. 209¹ КК України визнає підставою кримінальної відповідальності дії, які знаходять вираз у несвоєчасному поданні або поданні недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу. Відповідальність за поширення недостовірних даних, тобто які не відповідають дійсності, передбачена і окремими законодавчими актами, що регулюють інформаційні правовідносини у конкретних галузях інформаційної діяльності. Так, Законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (ст.37 Закону), «Про телебачення і радіомовлення» (ст.64 Закону) закріплено обов'язок відповідних засобів масової інформації розмістити спростування поширеної інформації, визнаної недостовірною, наклепницькою. Процедура спростування недостовірної інформації регулюється і нормами Цивільного кодексу України, де передбачено, що фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації (ст.277 ЦКУ).

Водночас, слід враховувати, що в сучасному суспільстві щоденно з'являються нові види недостовірної інформації, яка здійснює серйозний деструктивний вплив на

інформаційно-психологічну безпеку особи і суспільства в цілому. Насамперед, мова йде про пропаганду як форму поширення своєрідної інформації з метою формування громадської думки чи інших цілей пропагандистів. Визначення характерних ознак такої інформації, з'ясування відмінностей між агітацією і пропагандою, а також науково-обґрунтоване доведення ступеню небезпечності і наслідків впливу пропагандистських меседжів і наративів на суспільну свідомість має стати одним із пріоритетних завдань вітчизняної науки.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що в сучасному світі інформація та її властивості залишаються об'єктом наукових досліджень багатьох галузей науки. Незважаючи на значну кількість наукових напра-

цьовань, питання юридичної природи та правових властивостей інформації залишаються предметом наукових пошуків багатьох вчених. Серед основних властивостей інформації, принципово важливих для правового регулювання суспільних відносин, вбачається за доцільне виділити: зміст і форму інформації; режим доступу (правовий режим інформації); повноту і достовірність інформації. Зазначені ознаки інформації активно застосовуються в чинному законодавстві і можуть слугувати критеріями її класифікації. Запропонована класифікація не претендує на свою виключність і має доволі умовний характер. Проте, така конструкція допомагає зрозуміти природу сучасної інформації і сприяє більш чіткому усвідомленню її видів у правовому полі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов О.А., Об'єкт правовідносин в інформаційному праві. *Інформація і право*. Київ, 2013. № 3(9). С. 58-64.
2. Виноградова Г. В. Інформаційне право України: навч. посіб. Київ : МАУП, 2006. 144 с.
3. Відповідальність за розповсюдження недостовірної інформації. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidpovidalnist-za-rozpovsyudjennya-needostovirnoi-informatsii> (дата звернення: 06.08.2022)
4. Коваленко Л.П. Об'єкт інформаційних правовідносин. *Право і безпека*. Харків, 2012. № 5(47).С. 78-84
5. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навч. посібник. Київ: Кондор, 2008. 384 с.
6. Кохановська О.В. Інформація як нематеріальне благо та захист інформаційних прав згідно з Цивільним кодексом України. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6700A809B011484FC2257B7B004D77FF](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6700A809B011484FC2257B7B004D77FF) (дата звернення: 04.08.2022)
7. Селезньова О.М. Поняття «інформаційні правовідносини»: доктринально-правовий ракурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2017. С. 21-24.
8. Семенюк О.Г., Леонов Б.Д., Правовий режим доступу до інформації. *Інформація і право*. Київ, 2019. № 3(30)/2019. С. 44-49.
9. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів/ укладач Божко Н.М. та ін.; за заг. Ред. Проф. В.В.Дубчинського. Харків: ВД «Школа», 2008. 1008 с.
10. Хахановський В.Г. Інформаційне право: навч.-метод. комплекс / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013.166 с.